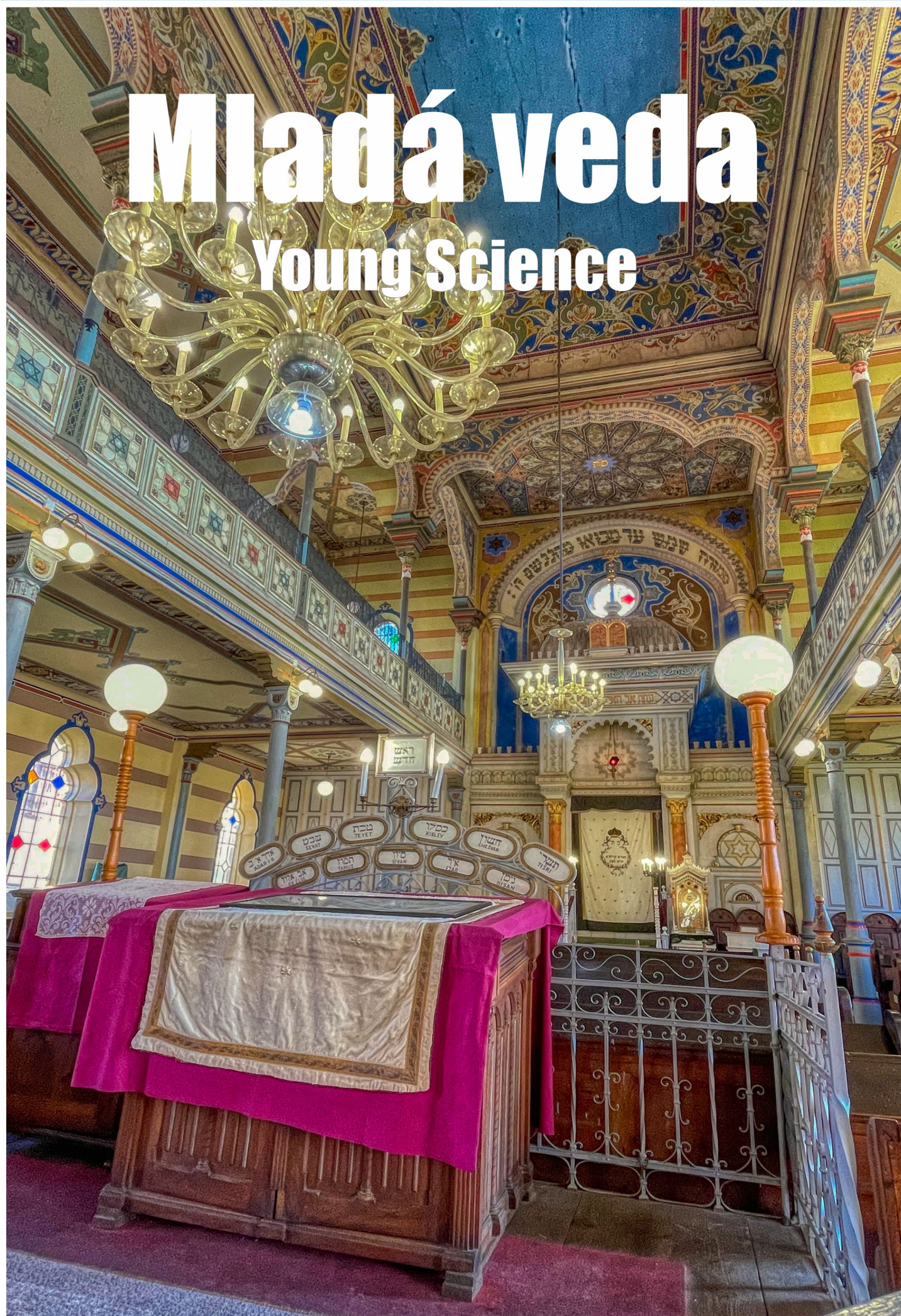

Mladá veda

Young Science

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 3, ročník 9., vydané v októbri 2021

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Ortodoxná synagóga v Prešove. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra veřejné ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

PRAVIDLÁ CÍTENIA VERZUS ROD V EMOCIONÁLNOH SPOLOČENSTVE ÚV KSČ NA PRELOME ROKOV 1967 A 1968

FEELING RULES VERSUS GENDER IN THE EMOTIONAL COMMUNITY OF THE
KSČ CENTRAL COMMITTEE AT THE TURN OF 1967 AND 1968

Zuzana Bujačková¹

Autorka pôsobí ako interná doktorandka v programe slavistika na Katedre rusistiky a východoeurópskych štúdií na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Témou jej dizertačnej práce je *Ženy pod Červenou hviezdou: z dejín komunizmu v Európe*. Vo svojom výskume sa venuje historickému výskumu emócií a rodovému usporiadaniu spoločnosti na Slovensku po roku 1948.

The author is an internal doctoral student in the Slavic Studies program at the Department of Russian and East European Studies at the Faculty of Arts, Comenius University in Bratislava. The topic of her dissertation is *Women under the Red Star: a Study of History of Communism in Europe*. In her research she focuses on history of emotions and the gender order in the Slovak society after the year 1948.

Abstract

Using the methods of emotional history, in particular concepts of overlapping emotional communities and feeling rules (B. Rosenwein), this paper studies shifts between agonistic and hedonic social interactions in the emotional community of the KSČ Central committee at the turn of 1967 and 1968. Additionally, the paper is focused on the relationship between those shifts and gender related questions in the community. Results based on the analysis of stenographic records of the CC sessions (related to the change of the party leader) are presented as a basis for further research of gender order within the communist party in Slovakia.

Key words: emotional history, feeling rules, agonistic and hedonic social interactions, gender, gender order

Abstrakt

Predkladaný článok je venovaný historickému výskumu emócií a zmenám medzi agonickými

¹ Adresa pracoviska: Mgr. Zuzana Bujačková, Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Gondova ulica 2, 811 02 Bratislava
E-mail: zuzana.bujackova@uniba.sk

a hedonickými sociálnymi interakciami v emocionálnom spoločenstve ÚV KSČ na prelome rokov 1967 a 1968. Vo výskume boli aplikované koncepty prelínajúcich sa emočných spoločenstiev a koncept pravidiel cítenia (B. Rosenweinová). Pozornosť sa venuje aj vzťahu medzi týmito zmenami a otázkou rodu (genderu) v tomto spoločenstve. Jadro článku tvorí analýza stenografického záznamu zasadania ÚV KSČ, ktorá predstavuje základ ďalšieho výskumu rodového usporiadania v rámci Komunistickej strany Slovenska.

Kľúčové slová: emočné dejiny, pravidlá cítenia, agonické a hedonické sociálne interakcie, rod, rodové usporiadanie

Úvod

V západnej Európe a USA sa emócie za ostatné desaťročia stávajú predmetom čoraz intenzívnejšieho výskumu v rôznych disciplínach, počnúc psychológiou, končiac filozofiou. Historické disciplíny nie sú výnimkou². Na to, aby sme konštatovali, že emócie sú stálou súčasťou každého jednotlivca aj spoločnosti ako celku a vo významnej miere prispievajú k tomu, ako prežívame bežné i historicky významné udalosti, nevyhnutne nepotrebujeme teoretickú oporu rozsiahlych výskumov. Robert Plutchik, významný americký psychológ, ktorý venoval svoj výskum emóciám, tvrdí, že aj keď je nemožné určiť jednu konkrétnu definíciu emócií (len za 20. storočie ich vzniklo viac než 90), veda ich musí skúmať. Emócie sú podľa neho nielen základom toho, kým sme, ale aj základom nášho prežitia³. Na Plutchikov výskum sa v slovenskom historiografickom výskume odvoláva Ľ. Matejko⁴ a dopĺňa, že historik v týchto slovách vidí odkaz: historický jav nemožno skúmať len z pohľadu politiky, ekonomiky, medzigeneračných vzťahov, ideológií, atď. Musíme skúmať aj emócie. Matejko zároveň konštatuje, že nevieme určiť, ako sa ľudia skutočne cítili. Vieme však posúdiť, čo považovali za správnu či vhodnú emóciu a čo z nej reálne ukázali. V prameňoch vieme sledovať aj reakcie na dodržanie alebo narušenie týchto pravidiel cítenia, ktoré v danom spoločenstve (pred)určujú emočné reakcie. Môžeme sledovať verbálne a neverbálne vyjadrenie emócií, napr. úsmev, krik, plač a pod. Identifikácia emócií je náročná a nie úplne možná či presná. Z psychologickéj perspektívy však vnímame emócie ako štandardné reakcie na rôzne podnety. Keďže historické zdroje zachytávajú práve tieto podnety⁵, emócie možno rekonštruovať a konceptualizovať.

V článku narábam s termínom „emočné spoločenstvá“ vo význame skupiny ľudí, ktorí rovnako alebo podobne hodnotia konkrétne emócie, ciele a normy vyjadrenia emócií⁶. Možno skúmať, ako tie emócie implikujú, tvoria, podporujú, alebo naopak nepodporujú či odmietajú. Ľudia sa počas života, či dokonca počas jedného dňa, pohybujú medzi viacerými spoločenstvami. Niekedy (a pravdepodobne často) majú tieto spoločenstvá rôzne očakávania

² Pozri ROSENWEIN, B., CRISTIANI, R. Introduction. In *What is the History of Emotions?* Cambridge: Polity Press, 2018, s. 1 – 6

³ PLUTCHIK, R. The Nature of Emotions. In *American Scientist*, 89, no. 4, 2001, s. 344-350.

⁴ MATEJKO, Ľ. January CC Plenum: A Probe Into the Emotional History. In *Narratives of Remembrance. 1968: the Past Present and the Present Past*. Bratislava – Bologna. 2020, s. 24 – 33

⁵ MATEJKO, tamže.

⁶ Pozri ROSENWEIN, B., CRISTIANI, R. Introduction. In *What is the History of Emotions?* Cambridge: Polity Press, 2018, s. 1 – 6

alebo nároky na emócie, ľudia sa im však vedia ľahko prispôbiť. Každý môže mať svoju základnú, nemennú identitu (Traditionskern), ale musí byť dostatočne flexibilný na to, aby sa mohol pohybovať medzi viacerými spoločenstvami zároveň⁷. Emočné spoločenstvá si môžeme predstaviť ako množstvo kruhov – niektoré z nich sú väčšie, niektoré menšie, niektoré sa prelínajú, iné vôbec nie. To, čo kruhy spája alebo rozdeľuje, sú základné predpoklady: hodnoty, ciele, pravidlá cítenia (feeling rules) a akceptovaný spôsob vyjadrovania emócií v danom spoločenstve⁸. Rosenweinová to nazýva prelínaním spoločenstiev (overlapping of the communities). Frank Costigliola⁹ definuje pravidlá cítenia ako etablované normy, ktoré v konkrétnom spoločenstve „predpisujú“, ako sa majú jeho členovia cítiť, resp. aké emócie by mali v konkrétnych situáciách prejavíť. Emočné spoločenstvá potom môžeme vnímať ako spoločenské skupiny, ktorých členovia zdieľajú pravidlá cítenia vynútené skupinovým tlakom. Zároveň možno vychádzať z predpokladu, že ak spoločenstvo existuje na báze dobrovoľnosti (napr. klub športových fanúšikov), emócie a s nimi súvisiace pravidlá cítenia nebudú nevyhnutne výsledkom vonkajšieho pôsobenia (tlaku) a budú autentickéjšie. Na druhej strane, ak ide o spoločenstvo, ktoré vzniklo napr. na základe politickej objednávky (pionieri), pravidlá cítenia v ňom budú do veľkej miery vynútené a inštitucionalizované (pioniersky sľub). Otázka (ne)dobrovoľnosti je však veľmi individuálna a pravdepodobne súvisí s kolektívnou identitou konkrétnych jednotlivcov.

Analýza emočných spoločenstiev umožňuje detailnejšie nazeranie na rozpor medzi verejnou a súkromnou sférou, ktorý pri výskume rodovej tematiky (najmä v období štátneho socializmu) považujem za kľúčový element ovplyvňujúci nielen fungovanie spoločnosti ako takej, ale aj ako element, ktorý výrazne formoval jej rodové usporiadanie. V rámci emočných spoločenstiev je potrebné sledovať aj to, ako sa pohybujú na osi medzi centralitou a marginalitou. Napríklad, spoločenstvo „národne cítiacich žien“ a „strážkyň rodinných kozubov“ bolo na začiatku 20. storočia jednoznačne v centre diania – hlavnou úlohou žien mala byť výchova novej, národne orientovanej, generácie. Toto spoločenstvo sa však po prevrate v roku 1948 náhle ocitlo na okraji. Prioritou novej garnitúry bola žena „zapojená do pracovného procesu“ a tým úloha ženy ako strážkyne rodinného kozuba ustúpila do úzadia – čo však neznamená, že ich spoločenstvo automaticky zaniklo, bolo len vytlačené na perifériu a možno predpokladať, že sa postupom času presúvalo späť do centra, po prípade, že sa roztrieštilo na niekoľko odlišných spoločenstiev. Ďalší príklad, z neskoršieho obdobia, ilustruje aj Matejko¹⁰: na oboch stranách železnej opony pred rokom 1968 možno sledovať rovnaký fenomén, a to dominanciu spoločenstiev, ktoré preferovali pravidlá založené na agonických interakciách¹¹.

⁷ ROSENWEIN, B. Identity and emotions in the Early Middle Ages, in *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters, Forschungen zur Geschichte des Mittelalters*, Band 8, (Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004), 133.

⁸ ROSENWEIN, B. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca & London: Cornell University Press, 2006.

⁹ COSTIGLIOLA, F. *Reading for emotion. Explaining the History of American Foreign Relations*. Cambridge: Cambridge University Press 2016, 361 s.

¹⁰ MATEJKO, tamže.

¹¹ V práci rozlišujem pojmy agonický a hedonický vzťah, agonická a hedonická interakcia. M. Chance (*Social Fabrics of the Mind*. London—New York: Psychology Press—Taylor and Francis Group, 2015) charakterizuje agonické interakcie ako tie, v ktorých sú jasné vertikálne hierarchické vzťahy definujúce nadriadených

Spoločenstvá, ktoré preferovali hedonické usporiadanie a stavali sa do opozície voči väčšine, boli vytlačené na okraj alebo boli zakázané. Tieto spoločenstvá však postupne naberali prestíž a v oboch prípadoch (na Západe i Východe) prichádzali do čoraz častejšieho konfliktu s agonicky založenými spoločenstvami, čo sa ukázalo najmä v každodennom živote bežných ľudí. Obrat, ktorý vyústil vo viacerých krajinách sveta k nepokojom alebo u nás k Pražskej jari, sa viaže práve na zmenu pozícií týchto spoločenstiev. Taká zmena sa často interpretuje ako generačný konflikt, strata autority tradičných politikov, kolaps systému pravidiel a politickej poslušnosti či zrútenie „starej školy“.

V predkladanej štúdiu aplikujem koncept B. Rosenweinovej na materiál dostupný v českom exilovom periodiku *Svědectví* (r. 9, č. 34-35-36, 1969), ktoré obsahuje stenografické zápisy z pléna Ústredného výboru Komunistickej strany ČSR v decembri 1967 a januári 1968, čiže zasadnutí, na ktorých sa vyriešila otázka prvého tajomníka strany, a teda odstúpenie A. Novotného a následné zvolenie A. Dubčeka. Tento koncept sa pokúsim rozšíriť o rodový rámec. Nadväzujem tak na citovanú prácu L. Matejka *January CC Plenum: A Probe Into the Emotional History*, z ktorej vyplýva, že na prelome rokov 1967 a 1968 nastalo niekoľko zmien v pravidlách cítenia emocionálneho spoločenstva ÚV KSČ. Jeho štúdia naznačuje, že tieto zmeny boli výsledkom dlhodobého koexistovania spoločenstiev založených na hedonickom a agonickom móde interakcií.

Jedným z prvých a najkontroverznejších vystúpení na decembrovom pléne (1967) bol prejav O. Šika. Na základe Šikovej výpovede a reakcií, ktoré nasledovali, Matejko¹² definuje niekoľko pravidiel cítenia, ktoré boli v ÚV KSČ platné ešte od päťdesiatych rokov a počas rokovaní na prelome rokov 1967 – 1968 prechádzali výraznými zmenami: „pravidlo lojality voči komunistickej strane“, „pravidlo budovateľského nadšenia“, „pravidlo súdružských vzťahov“ a „pravidlo vedeckosti argumentácie“ (vedeckosť sa, pravda, v praxi limitovala rámcom marxizmu-leninizmu). Diskusia v pléne jasne naznačuje, že práve tieto pravidlá mali dlho dominantnú pozíciu a v spoločenstve ÚV KSČ ich atakovala skupina odporcov Novotného. Od januára 1968 sa postupne tieto pôvodne marginálne pravidlá stávali dominantnými, čo pôsobí ako „chaos a rozvrat šesťdesiateho ôsmeho“. Príkladom je Šikov prejav, v ktorom napáda samu podstatu agonickej štruktúry strany a agonických interakcií, pričom do istej miery znevažuje dovtedy zaužívané pravidlá cítenia, najmä tie, ktoré súvisia s pravidlom lojality voči strane: „*Byť teda verný a oddaný, to samo o sebe vôbec nestačí, musí sa vždy prejavovať tak a takými vlastnosťami, aby to strane v meniacich sa podmienkach čo najviac pomáhalo jednak meniť samú seba a jednak plniť stále nové poslanie v nových podmienkach.*“¹³ Šik navrhuje vytvorenie vnútrostraníckej komisie (zloženej z nečlenov predsedníctva), medzi nimi aj štyri ženy (v nepomere k 14 mužom): Hrdinová, Macháčová, Sedláková, Miková. Komisia by podľa neho mala pripraviť návrh na dvoch kandidátov na prvého tajomníka strany a niekoľko nových členov predsedníctva. Ďalej navrhuje

a podriadených v danej skupine. Naopak, interakcie v ktorých prevláda spoločné rozhodovanie a situačné líderstvo, definujú hedonické vzťahy.

¹² MATEJKO, tamže.

¹³ *Svědectví*, str. 154. Pôvodné znenie v češtine: „*Byť tedy věrný a oddaný, to naprosto samo o sobě nestačí, a musí se vždy projevovat tak a v takových vlastnostech, aby to straně v menících se podmínkách co nejlépe pomáhalo jednak měnit sama sebe a jednak plnit stále nové poslání v nových podmínkách.*“

demokratizáciu práce v strane (plénum ÚV nemá len formálne jednostranne schvaľovať návrhy, ale riadne pracovať; zodpovednosť za jednotlivé rezorty má prejsť z rúk jednotlivcov na komisie; nezlučiteľnosť funkcie prvého tajomníka s inými vysokými funkciami a ohraničenie funkčného obdobia; tajné voľby; demokratizácia kádrovej politiky – všetko v duchu kolektívnosti). Domnievam sa, že možno akceptovať záver L. Matejka, ktorý tvrdí, že tieto návrhy jasne dokazujú akési volanie po hedonických interakciách. K pravidlám, ktoré Matejko identifikoval možno pridať viacero ďalších. Z hľadiska tejto práce sa javí ako kľúčové preskúmať najmä „pravidlo jednotnosti“ a jeho stret s „pravidlom kolektívnosti“.

V jednote je sila. Agonická jednota vs. hedonický kolektív?

„Ešte sa nestalo, aby nejaké zasadanie ÚV nakoniec nedospelo k jednomyselnému uzneseniu.“
– Antonín Novotný, november 1967¹⁴

Tieto slová A. Novotného v novembri 1967 narazili na realitu. Predložený návrh ÚV sa prvýkrát stretol s odporom, hlasovalo proti nemu 13 členov. Pravidlo jednotnosti a celistvosti strany, ktoré bolo príznačné pre spoločenstvo ÚV KSČ i spoločenstvo predsedníctva strany, sa dostalo do stretu s predstavami reformného či novátorského krídla predsedníctva. Predsedníctvo v tom čase (koniec roka 1967) pozostávalo z desiatich členov, ktorí boli rozdelení do dvoch frakcií: jednu tvoril Novotný a jeho stúpenci (Lenárt, Laštovička, Šimůnek, Chudík), druhá trvala na odstúpení Novotného z funkcie prvého tajomníka strany (Hendrych, Dubček, Kolder, Dolanský, Černík)¹⁵. Podstata rozporu medzi nimi sa týkala sústredenia moci v rukách A. Novotného a dobovo sa označovala ako „otázka kumulácie funkcií“. Ako je zrejmé zo skúmaných materiálov i Matejkových záverov, nálada v ÚV reflektovala rozkol v predsedníctve. Bojovníci proti kumulácii funkcií sa snažili presadiť množstvo ďalších zmien (por. Šikove návrhy), ktoré zo svojej podstaty neboli v súlade s dovtedajším agonickým módom interakcií. V tomto bode si v príspevkoch členov ÚV možno všimnúť časté odvolávanie sa na jednotu a kolektív. Vzniká otázka, či tieto pojmy používali ako synonymá alebo vnímali rozdiel založený na jednoduchšej rovnici: jednota = všetci hovoria jedným (rovnakým) hlasom (hoc i len formálne), kolektív = v diskusii znie mnoho hlasov, aj protirečivých. Jednota vnímaná ako niečo, čo sa dosahuje tlakom „zhora“, a teda nedobrovoľne, patrí medzi prejavy agonických interakcií, zatiaľ čo kolektívnosť predpokladá určité narušenie hierarchie a horizontálne usporiadanie moci. Ak uvažujeme v tomto duchu, ponúka sa hypotéza, že práve pravidlo kolektívnosti (vnášané do debaty Novotného odporcami), môže mať z hľadiska pochopenia vývinu v r. 1968 mimoriadny význam.

V prvom rade je potrebné upriamiť pozornosť na to, že jednota (alebo aj jednotnosť) je pojem, s ktorým narábajú takmer všetci aktéri pléna ÚV KSČ na prelome decembra 1967 a januára 1968, čím vzniká dojem, že diskutujúci hovoria o tom istom, a predsa sa nevedia dohodnúť. Pri zasadení jednotlivých výpovedí do kontextu si však možno všimnúť zásadný rozdiel. Zástancovia Novotného používajú pojem jednota, resp. jednotnosť v zmysle jednomyselného postupu odsúhlaseného a aplikovaného bez výhrad, takpovediac prijatého za

¹⁴ Svědectví, s. 149. Původné znění v češtině: „ještě nebylo zasedání ÚV, v němž by se v závěru nedospělo k jednomyslnému usnesení“

¹⁵ Hendrych sa k tejto skupine pridal až neskôr, po vypuknutí škandálu založenom na tvrdení, že Hendrychova dcéra sprostredkovala Benešove materiály pre tu citované periodiku Svědectví, pozri tamže s. 151

každú cenu. V prejave marginálneho spoločenstva sa jednotnosť často stotožňuje s kolektívom, alebo je priam nahradená kolektívom, ktorý v duchu „demokratickej diskusie“ spoločnými silami dosiahne konsenzus. Tento rozdiel ilustruje aj prejav F. Vodsloňa, ktorý kritizuje neschopnosť pléna dosiahnuť takýto konsenzus¹⁶, atakuje vytváranie obrazu jednoty a vyzýva predsedníctvo, aby pred plénom ÚV odhalilo skutočnú (nejednotnú) situáciu v predsedníctve: „*Kde je napísané, že predsedníctvo musí pred ÚV vystupovať len s jednotným názorom, keď vieme, že jednotný nie je.*“¹⁷ Člen dominantného spoločenstva B. Laštovička sa následne pokúsil o akési utlmenie: „*V každom orgáne, pri každom rokovaní, pri každej otázke sú také a onaké názory, a dochádza k určitému zjednoteniu.*“¹⁸ Editor periodika túto situáciu komentuje pomerne príhodne, keď tvrdí, že mačka bola z vreca von a Laštovička sa ju ešte rýchlo pokúsil chytiť. O. Šik ako odporca Novotného v diskusii 19. decembra priamo napadol pravidlo jednotnosti a slovami editora¹⁹ vlastne napadol „samotný dovtedajší stranický systém“. Ako je spomínané vyššie, navrhol, aby sa v budúcnosti mohli utvárať frakcie a komisie priamo v ÚV. Šik kritizuje črty straníkovej práce, ktoré úzko súvisia s agonickými interakciami a jednotnosťou, a to „určité spôsoby nedemokratického potláčania diskusie a kritiky“ a „spôsoby oslabovania kritikov a súdruhov s opačnými názormi“ prostredníctvom kádrovej manipulácie²⁰, ako aj formalizovanie vnútrostranických volieb a slávnostný charakter zjazdov, ktorý znemožňuje polemiku. Tvrdí, že ÚV už viac nesmie byť orgánom, ktorý „*vždy a jednomyselne schvaľuje návrhy predložené predsedníctvom v jednom variante*“²¹. Keď navrhuje, aby zodpovednosť neniesli jednotlivci, ale komisie pod ÚV, uprednostňuje tým hlas kolektívu pred hlasom jednotlivca. Možnosť fungovania pravidla kolektívnosti namiesto pravidla jednotnosti má podporiť zavedenie tajných volieb, ktoré by de facto umožnili slobodne (alebo slobodnejšie) vyjadriť svoj nejednotný názor. Kádrová politika nemá byť nástrojom, prostredníctvom ktorého sa posilňuje alebo oslabuje moc jednotlivca, ale má byť v duchu „kolektívnosti stranického vedenia“²².

Predstavitelia dominantného spoločenstva používajú jednotu na dvoch úrovniach: jednota vo vnútri strany (i štátu ako celku) a jednota v rámci medzinárodnej socialistickej spolupráce. Práve tento druhý aspekt im slúži ako podporný argument za zachovanie Novotného pozície na oboch funkciách zároveň. Ak totiž nebude vládnuť jednota vo vnútri aj navonok, Československo sa ocitne v nebezpečí: „*Sovietsky zväz sa neustále snaží o to, aby sa upevňovala organizácia Varšavskej zmluvy a aby v tejto otázke medzi všetkými účastníkmi bola jednota [...] Krajiny, s ktorými má Sovietsky zväz spojenecké zmluvy, nechávajú Američania na pokoji, pretože dobre vedia, že prevaha je na našej strane. Ak sa nechceme vzdať našich*

¹⁶Svědectví, str. 153 : „Vždyť přece už i mezi lidmi se o tom mluví, což nevidíme, soudruzi, jaká je situace mezi lidem, jaká je situace mezi členmi strany? My musíme, soudruzi, už jednou na to reagovat, vždyť tímto jednaním jenom ztrácíme důvěru.“

¹⁷Svědectví, str. 153. Pôvodné znenie v češtine: „Kde je psáno, že předsednictvo před ÚV musí vystupovat jenom s jednotným názorem, když my víme, že jednota není.“

¹⁸ Svědectví, str. 153. Pôvodné znenie v češtine: „V každém orgánu, při každém jednání, při každé otázce jsou takové a onaké názory a dochází k určitému ujednání.“

¹⁹ Svědectví, str. 153

²⁰Svědectví, str. 155

²¹Svědectví, str. 156. Pôvodné znenie v češtine: „vždy a jednomyslně schvaluje návrhy předložené v jedné variantě předsednictvem“

²² Svědectví, str. 157

vymožeností, jednota vo vojenských otázkach je potrebná.“²³ Medzinárodnú politickú situáciu (alebo jej obraz) používajú na upevnenie svojich vlastných pozícií podľa logiky „ak sa oslabíme zvnútra, budeme zraniteľní zvonku“, a teda ľahko sa stanú obeťou Západu: „Snažia sa medzi nás vrázať klíny, oslabovať našu jednotu, pretože si uvedomujú, že v nej tkvie naša veľká sila. Rovnako aj sila komunistickej strany spočíva v jednote, v jednote jej orgánov. To je zárukou úspešného splnenia všetkých úloh socialistického budovania.“²⁴

Jednotu medzinárodného komunistického hnutia komentuje aj J. Smrkovský, ktorý sa pýta „či je náš ÚV snád na takej nízkej úrovni, že by nechápal význam jednoty komunistického hnutia a že by tento moment nebral do úvahy“²⁵ Smrkovský tvrdí, že ešte pred novembrovým zasadnutím vyzýval Novotného, aby sám navrhol rozdelenie funkcií, a tým spôsobom zamedzil vnútrostranícke boje a rozkol v ÚV, ktorý by sa následne rozdelil na dve proti sebe postavené frakcie. Ďalej tvrdí, že nový tajomník strany by mal byť schopný zjednotiť vedenie strany²⁶, a teda strana potrebuje „súdruha, ktorý by stelesňoval potrebnú jednotu“ a svojou osobou by bol zárukou, že sa vedenie strany nebude zmietat' v osobných pomstách. Zároveň výrazne vystupuje proti kumulovaniu funkcií a zasadzuje sa za tajnú voľbu nového tajomníka. „V roku päťdesiateho výročia našej republiky by sme sa mali usilovať o to, aby sme šli do novej ofenzívy, aby sa tento rok stal rokom obnovenia jednoty v strane a rokom obnovenia jednoty strany a ľudu.“²⁷

Keď sa napokon 5. januára 1968 Novotný vzdával funkcie prvého tajomníka strany, navrhoval ako svojho nástupcu Dubčeka a apeloval na jednotnosť strany: „Hovorím otvorene, že to robím v záujme jednoty strany a prajem si, aby toto rozhodnutie tak aj bolo pochopené.“²⁸ Neskôr túto situáciu komentuje aj Jirásková „nesmieme sa rozpletávať, všetci musíme zo zasadnutia odísť jednotní“²⁹. Dubček bol nakoniec zvolený jednomyseľne.

Dubček sa v prejave pri príležitosti zvolenia do funkcie prvého tajomníka vyjadruje ku kľúčovým pilierom práce bývalého vedenia strany (upevňovanie jednoty „nerozbornej československej štátnosti“ a vzťahov s Komunistickou stranou Sovietskeho zväzu), pričom vyjadruje nádej, že bude pracovať v rovnakých intenciách, ale zároveň hovorí: „Súdružky a súdruovia, viem, že predovšetkým záleží na kolektíve. Hovorili o tom súdruovia

²³ A. Novotný, Svědectví, str. 152. Pôvodné znenie v češtine: „Proto se Sovětský svaz neustále snaží o to, aby se upevňovala organizace Varšavské smlouvy, a aby v této otázce mezi všemi jejími účastníky byla jednota. [...] Země, s nimiž má Sovětský svaz spojenecké smlouvy, nechávají Američaně na pokoji, protože dobře vědí, že převaha je na naší straně. Proto je třeba jednoty ve vojenských otázkách, abychom se nemuseli vzdát našich vymožeností.“

²⁴ A. Novotný, Svědectví, str. 153. Pôvodné znenie v češtine: „Snaží se vrážet mezi nás navzájem klíny, oslabovat naši jednotu, protože jsou si vědomi, že v ní je naše veliká síla, stejně tak je v jednotě i síla komunistické strany, jejich orgánů. To je zárukou úspěšného splnění všech úkolů socialistického budování.“

²⁵ Svědectví, str. 162. Pôvodné znenie v češtine: „Je naše ÚV snad na tak nízké úrovni, že by nechápal význam jednoty komunistického hnutí a že by tento moment nebral v úvahu?“

²⁶ Svědectví, s. 165

²⁷ Svědectví, str. 165. Pôvodné znenie v češtine: „V roce 50. výročí naší republiky bychom měli usilovat o to, abychom šli do nové ofenzívy, aby se tento rok stal rokem obnovení jednoty ve straně i rokem obnovení jednoty strany a lidu.“

²⁸ Svědectví, str. 172. Pôvodné znenie v češtine: „Otevřeně říkam, že to dělám v zájmu jednoty strany a mým přáním je, aby toto rozhodnutí bylo tak pochopeno.“

²⁹ Svědectví, str. 172. Pôvodné znenie v češtine: „nesmíme se rozleptávat, všichni musíme ze zasedání odejít jednotní“

v predsedníctve, pripomienkoval som to aj ja, zdôrazňovali to súdruhovia v diskusii, a to je to najdôležitejšie a to najhlavnejšie, s čím môže človek počítať a o čo sa vo svojej práci môže opierať. O kolektív.“³⁰ Upevňovanie jednoty v predsedníctve strany spája s upevnením vzťahov „vo vnútri strany“ (a teda vzťahov v kolektíve), zlepšením úrovne, činnosti, miesta, úlohy a postavenia KSČ – s atribútmi, ktoré nie sú v súlade s agonickým konceptom „jednoty za každú cenu“. Jednotu navonok, teda rešpekt vo vzťahu k ZSSR, nijako nespochybňuje.

Pri skúmaní predmetného prameňa tak možno dôjsť k dvom záverom. Pravidlo kolektívnosti bolo príznačné pre marginálne spoločenstvo, a teda prívržencov zmeny snažiacich sa o odchod Novotného z vedúcej funkcie v KSČ. Tu sa kolektívnosť chápala v duchu „demokratickej diskusie“. Pravidlo kolektívnosti sa v spoločenstve ÚV KSČ otvorene a jasne artikulovalo ma prelome rokov 1967 a 1968. Pravidlo jednotnosti bolo príznačné pre celé spoločenstvo ÚV KSČ, no zdá sa, že marginálne spoločenstvo si ho vysvetľovalo inak, než spoločenstvo dominantné.

Kolízia pravidiel cítenia a „rodových požiadaviek“

Jednou z kritických reakcií na Šikov príspevok bolo vystúpenie V. Dočkalovej, členky krajského výboru strany Juhomoravského kraja³¹. Dočkalová vo svojej reči obhajuje Novotného v duchu toho, že netreba hádzať vinu na jedného funkcionára, ale treba sa pozrieť aj na nižšie štruktúry strany, pričom tvrdí, že Novotný má dôveru „ľudí z doľa“³². Jej diskusný príspevok sa dá interpretovať tak, že kritizuje vytváranie zoskupení v ÚV (prirovnáva situáciu k voľbám do JRD) a apeluje na dodržiavanie zaužívaných pravidiel cítenia, a teda na agonické interakcie a dodržiavanie pravidla jednotnosti. Odklon od nich a prijatie prerokúvaných opatrení (a teda návrhov O. Šika) by „v našom národe narobilo škody, bol by to prevrat“³³. Práve tento príspevok naznačuje niekoľko otázok, ktoré by mohli byť nápomocné pri definovaní nielen pravidiel cítenia v ÚV KSČ, ale aj pravidiel na nižších úrovniach hierarchie strany – v krajských a okresných výboroch či v základných organizáciách. Ak vychádzam z doterajšieho štúdia prác zameraných na dejiny žien a rodových vzťahov na Slovensku v 20. storočí, môžem predpokladať, že práve pramene, ktoré dokumentujú fungovanie nižších straníckych štruktúr poslúžia ako bohatý zdroj z hľadiska tzv. rodovej agendy. Hlavnou otázkou je, do akej miery vplýva (ženský) rod na utváranie a dodržiavanie pravidiel cítenia spojených alebo priamo vyplývajúcich z agonickej sociálnej štruktúry utvorenej komunistickým režimom. Aj materiál dostupný v skúmanom *Svědectví* naznačuje, že vplyv rodu bude detekovateľný.

Je zrejmé, že emocionálne spoločenstvá odvodené od organizačnej štruktúry komunistickej strany nevznikli na základe rodového aspektu. Rovnako možno predpokladať, že na ploche celej KSČ boli aplikované akési univerzálne pravidlá cítenia definované v stanovách strany či iných dokumentoch, pričom boli tieto univerzálne pravidlá aplikované

³⁰ Svědectví, str. 173. V prameni sa Dubčekova reč uvádza v češtine a citovaný výrok znie takto: „Vím, soudružky a soudruzi, že záleží především na kolektivu. Mluvili o tom soudruzi v předsednictvu, hovořil jsem o tom i já jako o připomínce, zdůrazňovali to soudruzi v diskusi, a to je to nejdůležitější a to nejhlavnější, s čím člověk může počítat a o co se může opírat při své práci. O kolektiv.“

³¹ „organizace dole, mezi prosté lidi, tam se dozvíte nejvíc pravdy“

³² Svědectví, str. 158 – 159

³³ Svědectví, str. 158. Pôvodné znenie v češtine: „nadělalo škody v našem národě, to by byl převrat“.

v inej miere a iným spôsobom na rôznych úrovniach organizačnej úrovni strany. Aj z výsledkov doterajších výskumov možno usúdiť, že dodržiavanie a narušanie pravidiel cítenia čiastočne súviselo s rodom. Ak chápeme (ženský) rod ako sociálny konštrukt, automaticky mu priznávame isté spoločenské funkcie, ktoré sa môžu prejaviť v odlišnom správaní a interpretovaní či chápaní hraníc jednotlivých pravidiel. V prípade skúmaných záznamov z pléna ÚV KSČ možno túto hypotézu oprieť o prejav L. Besserovej: „*Hovorte si čo chcete súdruhovia, robte zo seba veľmi uvedomelých súdruhov. Poviem to nahlas: vy viete, že sú Vianoce, že sú tu súdružky, ktoré si robia ťažkú hlavu z toho, ako doma zabezpečiť svoje rodiny atd'. a myslím si, že na to treba prihliadať. Môžeme pokojne pokračovať 3. januára...*“³⁴ Zároveň editor periodika tvrdí, že „*súdružky Leflerová a Kleňhová-Besserová vôbec nešli piecť vianočky, ale naopak, nasadli do úradných šesťstotrojok a (spolu s ďalšími súdruhmi) obchádzali straníckych, krajských a iných funkcionárov*“³⁵ – súdružky sa teda namiesto do vlastných domácností vybrali agitovať v prospech Novotného. Z tohto komentára jasne vyplýva, že príslušnosť k ženskému rodu bola zneužitá ako výhovorka či kamufláž (agitovanie namiesto „vypekania koláčov“). Bez ohľadu na to, či to tak bolo, alebo nie, sama formulácia s. Besserovej ukazuje, že „femina ratio“ sa akceptovalo ako ospravedlnenie z nedodržania pravidiel cítenia, a to prinajmenšom v prípade pravidla jednotnosti, pričom „ženské povinnosti“ sú zjavne podmienené rodovou príslušnosťou. Tento predpoklad podporujú aj zistenia M. Zavackej v štúdiu *Súdružky ženy. Ženská, rodová a rodinná tematika na okresných konferenciách Komunistickej strany Slovenska 1949 – 1957* (In: *Človek a spoločnosť*, 2006/4, s. 87-95). Zavacká v nej popisuje niekoľko situácií na úrovni okresného výboru strany, ktoré potvrdzujú, že rodový aspekt bol často využívaný tak, aby odvádzal pozornosť od skutočných príčin problému a povinností ako členov strany, tak i širšej verejnosti. V tomto kontexte uvádzam príklad zo spomínanej štúdie M. Zavackej: „V mužskej argumentácii je žena používaná ako dôvod či ospravedlnenie zastavenia alebo spomalenia pokrokového napredovania. Ženy sú prezentované ako symboly pretrvávajúcich starých spoločenských sietí. Ale v dôvodení, prečo tá či oná úloha nemohla byť splnená, je pritom evidentná priorita rodinnej kohézie pred väzbami na nový socialistický kolektív. Muž-straník, ktorého vlastné deti neprestali chodiť do kostola a dokonca chodili i na hodiny náboženstva, vysvetľoval, že tak robia kvôli starej mame.“ Pre ešte ilustratívnejší príklad dokladám ďalšiu pasáž z citovanej práce: „V Pavlovciach sa vraj vyhovárali zo vstupu do družstva hneď šiesti chlapi odrazu, tvrdiac, že *ich chce žena vyhnať z domu, lebo to je kolchoz a nebudú mať nič, len spoločnú kuchyňu*. Podobne argumentovali o dva roky neskôr a pár kilometrov ďalej: *Veľa ráz je chyba v našich ženách, lebo mnoho razy sú ženy najväčšie reakcionárky. Mnoho razy je žena príčinou, prečo muž nevstúpi do JRD*. Výhovorka pretrvávala aj v roku 1958: *Často sa stáva, že pri podpisovaní do JRD roľník sa vyhovára, že by podpísal prihlášku, ale jeho žena by ho nechala*.

³⁴ Svědectví, str. 166. Pôvodné znenie v češtine: „Povídejte si, co chcete, soudruzi, dělejte ze sebe velmi uvědomelé soudruhy. Já to řeknu naplno: vy víte, že jsou vánoce, že tady jsou soudružky, které mají hlavu v pejru z toho, jak doma si zabezpečí ty své rodiny atd., a já myslím, že je třeba k tomuto také přihlížet. A že můžeme klidně pokračovat 3. ledna...“

³⁵ Svědectví, str. 168. Pôvodné znenie v češtine: „...soudružky Leflerová a Kleňhová-Besserová vůbec nešly pecť vánočky, ale naopak nasedly do úředních šestsetrojek a (spolu s řadou jiných soudruhů) objížděly stranické, krajské a jiné funkcionáře“

Tento druh argumentov (alebo výhovoriek), ktorý sa odvoláva na potrebu predbežného rodinného konsenzu predchádzajúceho akékoľvek mužovo rozhodnutie, je podstatný nielen z hľadiska existencie takýchto hrozieb (ktoré mohli byť vymyslené), ale najmä preto, že účinnosť tohto druhu zdôvodňovania sa považovala za samozrejmu.“

Záver

Hoci sa príklad „súdržky Besserovej“ a zistenia M. Zavackej týkajú rozličných období vývinu komunistického režimu v Československu, v obidvoch prípadoch možno v diskurze identifikovať špecifickú rodovú argumentáciu, ktorá mohla posúvať hranice nastavených pravidiel cítenia na všetkých úrovniach KSČ, ale aj v širšej verejnosti na Slovensku v období po r. 1948. Výskum zameraný na analýzu rôznych materiálov spojených s komunistickou stranou by mohol odкрыť celý systém pravidiel cítenia založený na rodovom usporiadaní spoločnosti. Systematickejšie závery však vyžadujú preskúmanie širšieho pramenného materiálu.

Závery z tohto čiastkového výskumu možno zhrnúť nasledovne:

1. Pravidlo kolektívnosti v spoločenstve ÚV KSČ na prelome rokov 1967 a 1968 prezentovali predstavitelia dovtedy marginálneho spoločenstva (Novotného opozícia) a stavali ho do protikladu voči pravidlu jednotnosti. Pojmy jednota a kolektív pritom reprezentujú dva odlišné módy interakcií – agonický a hedonický. Predstavitelia dominantného spoločenstva (zástancovia Novotného) používali pojem jednota v zmysle jednomyselného postupu odsúhlaseného a aplikovaného bez výhrad, zatiaľ čo v prejavoch marginálneho spoločenstva sa jednota často poníma v úzkom spojení s pojmom kolektív, resp. kolektív, chápaný ako spoločenstvo „demokratickej diskusie“, ktoré spoločnými silami dosiahne konsenzus, ju priam nahrádza. Hypotézu, že pravidlo kolektívnosti malo v debate na Januárovom pléne kľúčový význam, teda možno považovať za potvrdenú.
2. Materiál naznačuje, že pri ďalších analýzach by mohlo byť produktívne skúmať otázku, či možno identifikovať rozdiely v obsahu pojmov „jednota vnútrostranícka, resp. vnútroštátna“ a „jednota so Sovietskym zväzom“. S ňou súvisí otázka, nakoľko sa neskôr pokúšali odporcovia Novotného transponovať svoje špecifické chápanie „jednoty“ v zmysle uplatnenia pravidla kolektívnosti aj do vzťahov so ZSSR, resp. nakoľko sa takéto úsilie prejavilo v diskusiách s predstaviteľmi ZSSR. Tu by mohol byť vhodným prameňom napr. prepis telefónneho rozhovoru A. Dubčeka s L. Brežnevom, ktorý sa odohral v čase, keď pôvodne marginálne spoločenstvo získalo dominantné postavenie, v auguste 1968.
3. Skúmaný materiál naznačuje podobný rozpor medzi pravidlami cítenia a „rodovými požiadavkami“, aký už bol identifikovaný v existujúcej historiografii aj v iných prameňoch. Predbežne ho možno formulovať v podobe hypotézy, že (ženský) rod ovplyvňoval funkcionality a platnosť pravidiel cítenia, a to v rámci straníckych spoločenstiev, ale aj v širšej verejnosti.

Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:

doc. PhDr. Ľubor Matejko, CSc.

Použitá literatúra

1. COSTIGLIOLA, F. Reading for emotion. Explaining the History of American Foreign Relations. Cambridge: Cambridge University Press 2016, 361 s.
2. MATEJKO, Ľ. January CC Plenum: A Probe Into the Emotional History. In Narratives of Remembrance. 1968: the Past Present and the Present Past. Bratislava – Bologna. 2020, s. 24 – 33
3. CHANCE, M. R. A. Social Fabrics of the Mind. London—New York: Psychology Press—Taylor and Francis Group, 2015.
4. PLUTCHIK, R. The Nature of Emotions. In American Scientist, 89, no. 4, 2001, s. 344-350.
5. ROSENWEIN, B. Identity and emotions in the Early Middle Ages, in Die Suche nach den Ursprungen. Von der Bedeutung des fruhen Mittelalters, Forschungen zur eschichte des Mittelalters, Band 8, (Wien: Verlag der osterreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004), 133.
6. ROSENWEIN, B. Emotional Communities in the Early Middle Ages. Ithaca & London: Cornell University Press, 2006.
7. ROSENWEIN, B., CRISTIANI, R. Introduction. In What is the History of Emotions? Cambridge: Polity Press, 2018, s. 1 – 6
8. ZAVACKÁ, M. Súdružky ženy. Ženská, rodová a rodinná tematika na okresných konferenciách Komunistickej strany Slovenska 1949 – 1957. In: Človek a spoločnosť, 2006/4, s. 87-95
9. Československé jaro 1968. In Svědectví. Roč. 9, č. 34-35-36 (1969), s. 147 – 182